

Miasto, Józef

"Szkolnictwo średnie Kielc do roku 1862", Adam Massalski, Kielce 1983 : [recenzja]

Rozprawy z Dziejów Oświaty 28, 223-226

1985

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

rozdziałów: 1. Społeczno-polityczne, ideowe i kulturalne podłoże zainteresowania Komeńskiego historią; 2. Komeńskiego pojmowanie dziejów i jego wiedza historyczna; 3. Poglądy Komeńskiego na dzieje Europy, a szczególnie na dzieje reformacji i historię Czech; 4. Wpływ koncepcji pansofii na historyczne poglądy Komeńskiego; 5. Wychowawczy aspekt historycznych poglądów Komeńskiego.

Główny tok rozważań Čapkovéj odnosi się oczywiście do czasów współczesnych Komeńskiemu — końca XVI i pierwszej połowy XVII w. Z tych czasów bogatych w wydarzenia polityczne i przemiany wyznaniowe czerpie przykłady i odniesienia. Jednocześnie raz jeszcze przypomina — co czyniło już tytuł poprzednich czeskich komeniologów — że Komeński nie był „ponad swymi czasami”, ale był ich wytworem i świadomie utożsamiał się z ich ideałami i potrzebami. Jest to cenna wskazówka dla historyków innych narodowości, którzy może niekiedy skłonni byłiby zapomnieć o „historycznym”, a więc wyznaniowym i narodowym charakterze poglądów i działań Komeńskiego. Wszystko, co ten pedagog pisał i czynił, miało się obrócić na dobro i sławę jego narodu i jego wyznania. Inna interpretacja dzieł Komeńskiego byłaby po prostu ahistoryczna.

Niejako na plan dalszy schodzi w rozprawie Čapkovéj twórcza rola ludzi w procesie dziejowym, polegająca na budowaniu cywilizacji i kultury dzięki ciągle nowym odkryciom i ulepszeniom.

Takie spojrzenie poprzez wieki na rolę aktywności twórczej ludzi istnieje w dziełach Komeńskiego, a najpełniejszy wyraz znajduje w jego podręcznikach *Ianua* i *Orbis pictus*. W gruncie rzeczy jednak nie o takie — jak można sądzić — aspekty rozumienia historii chodziło autorce najbardziej. Pragnęła ona ukazać przede wszystkim, jak dalece najnowsze dzieje (współ z tradycją) Czech i Europy inspirowały Komeńskiego do podejmowania wielu prób i wysiłków w celu zachowania i rozwoju czeskiej kultury narodowej oraz umocnienia wyznania Braci Czeskich. Sądzę, że tak właśnie należy odczytać intencje autorki i jej orientację badawczą. Odczytanie ich nie było łatwe, gdyż rozprawa nie jest napisana przejrzyście dla czytelnika polskiego niebohemy, a myśl autorki nieraz gubi się i gmatwa.

Z autorów polskich Čapková cytuje tylko Łukasza Kurdybachę (jego rozprawę w języku czeskim *Působení Jana Amose Komenského v Polsku*) oraz Waldemara Voisé (*Myśl społeczna XVII wieku*). Zabrakło tu jakby autorów historyków, którzy wiele (i słusznie) pisali o Komeńskim, jak Tazbir, Dworzaczko, Ogonowski.

Rozprawa może być bardzo pożyteczna dla historyka wychowania wieku XVII, który nie uleknę się na samym początku czeszczyzny. Streszczenia obcojęzyczne zapoznają z głównymi тезami pracy. Brak indeksu osób natomiast korzystanie z rozprawy nieco utrudnia.

Tadeusz Bienkowski

Adam Massalski, SZKOLNICTWO ŚREDNIE KIELC DO ROKU 1862, Kielce, WSP im. Jana Kochanowskiego 1983, ss. 302.

W dorobku pisarskim A. Massalskiego ważne miejsce zajmują publikacje poświęcone przeszłości oświaty i kultury Kielecczyny. W tym też kręgu tematycznym mieści się jego najnowsza książka omawiająca dzieje szkoły średniej w Kielcach aż do czasu reformy dokonanej w 1862 r. przez Aleksandra Wielopolskiego. Praca obejmuje dość dłu-

gi okres, a mianowicie lata 1727—1862. Z pierwszą datą wiążą się początki szkoły średniej założonej przez księży komunistów, a z datą końcową — likwidacja Szkoły Wyższej Realnej. Na treść książki składają się więc dzieje jednej szkoły, która w różnych okresach historycznych zmieniała swoją organizację oraz profil kształcenia. Już w tym miej-

scu nasuwa się pytanie, czy zamknięcie rozważań na roku 1862 było zabiegiem w pełni uzasadnionym. Przekształcenie Szkoły Wyższej Realnej w gimnazjum filologiczne nie otwierało przecież nowego okresu dziejów szkoły kieleckiej, lecz oznaczało jedynie przywrócenie jej pierwotnego charakteru. Przecież w całym omawianym okresie była to szkoła polska, która dobrze służyła polskiej młodzieży mimo silnych nacisków rusyfikacyjnych w latach międzypowstaniowych. Wydaje się, iż praca zyskałaby na wartości, gdyby jej końcową cezurę przesunąć poza 1864 r.

Recenzowana książka oparta jest na bardzo bogatej podstawie źródłowej. Autor wykorzystał materiały przechowywane w Archiwum Wojewódzkim w Kielcach oraz w Archiwum Diecezjalnym. Sięgnął też do zasobów archiwów w Lublinie i Radomiu, a także Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego. Wiele materiałów zaczerpnął z akt Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie. Najcenniejszą jednak podstawę źródłową stanowią materiały zebrane w Centralnym Państwowym Archiwum Historycznym w Leningradzie. Bogactwo warstwy faktograficznej, klarowność wykładu i poprawna na ogół interpretacja sprawiają, że książkę A. Massalskiego czyta się z ogromnym zainteresowaniem.

Książka składa się z czterech rozdziałów ujętych w sposób chronologiczny. Ukazują one kolejne etapy działalności szkoły kieleckiej. W rozdziale pierwszym znajdujemy sporo informacji o szkole księży komunistów w latach 1727—1819. Przechodziła ona różne koleje losu. W czasach Komisji Edukacji Narodowej spotykała się przeważnie z bardzo krytycznymi ocenami wizytatorów. Jej poziom naukowy uległ dalszemu obniżeniu w latach okupacji austriackiej. Po włączeniu Kielc do Księstwa Warszawskiego przekształcono ją w szkołę wydziałową (w 1810 r.), a w 6 lat później obniżono ją do poziomu szkoły podwydziałowej. W 1819 r. władze oświatowe Królestwa Polskiego włączyły ją do Szkoły Wojewódzkiej. Dzieje

tej właśnie szkoły stanowią zasadniczą treść drugiego rozdziału. Po powstaniu listopadowym szkoła działała nadal pod nazwą gimnazjum gubernialnego. W 1840 r. została zlikwidowana i od tej pory Kielce nie posiadały szkoły średniej. Dopiero w 1845 r. przeniesiono z Pińczowa szkołę powiatową i przekształcono ją w Szkołę Wyższą Realną. Szczegółową analizę działalności tych szkół znajdujemy w dwóch ostatnich rozdziałach.

Książka zawiera w zasadzie dzieje jednej szkoły, ale sposób jej ujęcia oraz liczne odniesienia porównawcze, a także szeroki kontekst polityczny, społeczny i kulturalny sprawiają, że formułowane przez autora wnioski i oceny mogą być rozciągnięte na całe szkolnictwo średnie w Królestwie Polskim. W rzeczywistości bowiem treść książki wybiega dość daleko poza czysto lokalną problematykę. W odróżnieniu od wielu studiów regionalnych, w których często dominują akcenty panegiryczne, książka A. Massalskiego wyróżnia się pozytywnie rzetelnością analizy i naukowym krytycyzmem. Jest ona tym cenniejsza, że do tej pory nie posiadamy naukowego opracowania dziejów szkolnictwa średniego w Królestwie Polskim. Czytelnik znajdzie w niej pogłębiony obraz polityki oświatowej, organizacji szkół, ich wyposażenia w pomoce naukowe i książki, gruntowną analizę programów nauczania oraz wiele informacji o nauczycielach i uczniach. Liczne tabele ukazujące poziom wykształcenia oraz status społeczny nauczycieli, przekrój społeczny uczniów, a ponadto wyniki oraz sprawność nauczania stanowią cenną podbudowę ogólniejszych sądów i wniosków. Wzbogacają one naszą wiedzę nie tylko o szkolnictwie, lecz i o kształtowaniu się polskiej inteligencji, gdyż dostarczają ścisłych informacji o pochodzeniu socjalnym uczniów i nauczycieli.

Nieco mniej uwagi poświęcił autor analizie treści nauczania i ocenie zasobu wiadomości wnoszonych ze szkoły. Żałować wypada, iż pominął charakterystykę podręczników, tak od strony naukowej jak i metodycznej. Informacje o podręcznikach bywają przeważnie po-

wierzchowne i nie zawsze zaczerpnięte z pierwszej ręki. Brakuje tu również odniesień do historii nauki omawianego okresu. Autor kilkakrotnie formułuje własną ocenę dorobku naukowego nauczycieli oraz absolwentów szkoły, wymienia też nazwiska autorów podręczników, ale dość rzadko odwołuje się do III tomu *Historii nauki polskiej* pod redakcją B. Suchodolskiego, obejmującego przecież lata 1795—1862. Informacje o podręcznikach i ich autorach oparte są przeważnie nie na autopsji, lecz na urzędowych wykazach książek obowiązujących i zalecanych. Na s. 132 czytamy: „Natomiast do chemii służyły *Początki chemii* Jana K. Krzyżanowskiego, a także dzieła Vonberga, Jacquesa L. Thenarda, J. B. Dumasa, Fobla i in.” Wymieniony przez autora Vonberg to w rzeczywistości Ignacy Fonberg, uczeń Jędrzeja Śniadeckiego, profesor uniwersytetu w Wilnie, a następnie w Kijowie. Był on autorem trzytomowego podręcznika pt. *Chemia w zastosowaniu do sztuk i rzemiosł* (Wilno 1827—1829). Wśród autorów podręczników do nauki rysunków znajdujemy nazwisko J. Piwowarskiego. Wydaje się, że chodzi tu raczej o Jana Feliksa Piwarskiego. W książce A. Massalskiego pojawiają się i inne niezbyt ściśle informacje. Na s. 105 czytamy np., że imienny spis uczniów szkół średnich został sporządzony na życzenie Nowosilcowa, by mógł on zapoznać się z nastrojami wśród młodzieży. Tego rodzaju wyjaśnienie zawiera tylko część prawdy. Spis ten miał dostarczyć szczegółowych informacji o społecznym składzie młodzieży kształcącej się w gimnazjach i w tym celu żądano dokładnych danych nie tylko o statusie społecznym, lecz i zawodzie ojca. Nowosilcow zmierzał bowiem do wyrugowania z gimnazjów wszystkich uczniów wywodzących się z warstw niższych.

Wielką zaletą recenzowanej książki jest bogactwo informacji o nauczycielach oraz wychowankach szkoły, zwłaszcza o późniejszych ich drogach życiowych i karierach. Specjalne tabele ukazują rodzaj wykształcenia oraz lata pracy nauczycieli w szkole kieleckiej. Wydaje się,

że autorowi nie udało się uniknąć pomyłek. Z tabeli zawierającej wykaz nauczycieli tej szkoły w latach 1816—1832 wynika np., że Paweł Tomaszewicz, który nauczał w latach 1825—1832, był absolwentem Instytutu Pedagogicznego przy Uniwersytecie Warszawskim. Instytut ten powstał dopiero w 1826 r. Nie zawsze udawało się autorowi dotrzeć do nowszych prac, na których podstawie mógłby uściślić bądź poszerzyć informację o nauczycielach i uczniach. Posłużmy się dwoma przykładami. Charakteryzując Karola Frankowskiego, dyrektora Gimnazjum Realnego w Warszawie, opiera się przede wszystkim na dawnych opracowaniach, które nie wspominają o jego działalności literackiej. Obszerny życiorys K. Frankowskiego, pióra Janusza Odrowąż-Pieniążka, znaleźć można w dwutomowym wyborze pism (por. K. Frankowski, *Moje wędrówki po obczyźnie*, Warszawa 1973). Żałować można, że charakterystyka Stanisława Małinowskiego (s. 111), wieloletniego dyrektora szkoły polskiej na Batignolles, nie uwzględniła danych zawartych w książce Noe Grussa (*Szkola Polska w Paryżu*, Warszawa 1962).

Lektura książki A. Massalskiego skłania do dyskusji nad metodami analizy oraz oceny wychowawczej funkcji szkoły. We wszystkich niemal rozdziałach znajdujemy rozsiane uwagi o roli szkoły jako instytucji wychowawczej. Prezentuje ją autor przeważnie przez pryzmat późniejszych losów wychowanków, zwłaszcza ich działalności na wiecie politycznej bądź naukowej. Jest to metoda w pewnej mierze uzasadniona brakiem źródeł do działalności tych osób, które nie wyróżniły się w dwóch wymienionych dziedzinach. Zawęża to jednak funkcje szkoły w kształtowaniu człowieka i jego postawy moralnej. Odnosząc wrażenie, że za główne kryterium oceny pracy wychowawczej szkoły przyjmuje autor kryterium polityczne. Sądzę, iż w pracach z zakresu historii wychowania niezbędne jest również wartościowanie pedagogiczne. Cytowane w książce przepisy dla uczniów czy fragmenty przemówień dyrektora szkoły traktowa-

ne są z reguły jako wypowiedzi polityczne, nawet wówczas gdy zawierają powszechnie akceptowane, a nawet ponadczasowe zasady wychowawcze.

Nieliczne sprostowania, uzupełnienia oraz uwagi dyskusyjne nie umniejszają walorów recenzowanej książki. W swojej warstwie poznawczej stanowi ona lekturę wręcz pasjonującą, choć w war-

stwie interpretacyjnej może prowokować do dyskusji. Książka A. Massalskiego o szkolnictwie średnim Kielc daje przybliżony obraz gimnazjów w Królestwie Polskim i dlatego spotka się niewątpliwie z życzliwym zainteresowaniem historyków.

Józef Miąso

FRÖBEL-EHRUNG 1982 DER DEUTSCHEN DEMOKRATISCHEN REPUBLIK, „Wissenschaftliche Zeitschrift”, Jg. 32, H. 4/5, 1983. Gesellschaftliche Reihe. ss. 2 nrb., 353—608.

(*Friedrich Fröbels Leistung und seine Wirkung in unserer Zeit. Materialien der Festveranstaltung und des Kolloquiums zum 200. Geburtstag F. Fröbels am 19/20 IV 1982 an der Friedrich Schiller-Universität Jena*).

21 kwietnia 1982 r. minęła 200 rocznica urodzin wielkiego niemieckiego pedagoga Fryderyka Fröbla. Wydarzenie to stało się dla niemieckiego świata naukowego okazją do przybliżenia i jeszcze wnikliwszego spojrzenia na twórczość tego pedagoga, na rolę jaką odegrał w rozwoju teorii i praktyki pedagogicznej nie tylko na terenie Niemiec, ale także w innych krajach Europy i świata.

Szczytowym punktem obchodów 200 rocznicy urodzin F. Fröbla stały się: konferencja międzynarodowa, która odbyła się w dniach 19—20 kwietnia 1982 r. na Uniwersytecie im. F. Schillera w Jenie, oraz towarzyszące tej konferencji uroczystości, jak wycieczki w miejsca związane z działalnością F. Fröbla — do Oberweissbach i Bad Blankenburg — i zwiedzanie Szkoły Pedagogicznej (Pädagogische Fachschule) „Friedrich Fröbel” w Weidzie.

W konferencji wzięło udział około 300 pedagogów i historyków oświaty z ponad 12 krajów. Ukazali oni w wygłoszonych referatach dorobek swoich ośrodków w dziedzinie badań nad myślą pedagogiczną Fröbla i jej recepcją. Materiał naukowy, przedstawiony podczas konferencji wąskiemu gronu badaczy, postanowiono zaprezentować szerszej rzeszy czytelników. Staraniem prof. Paula Mitzenheima, który materiał ów zebrał i opracował, podwójny numer 4/5 „Wissenschaftliche Zeitschrift” — periodyku wydawanego przez Uniwersytet w Jen-

nie — w całości poświęcony jest referatom wygłoszonym na konferencji.

Zasadniczą treść „Zeszytu Naukowego” poprzedzają: wstęp autorstwa Paula Mitzenheima, w którym wydawca w krótkich słowach przedstawia program obchodów 200 rocznicy F. Fröbla, podkreśla znaczenie jego myśli i działalności pedagogicznej, wreszcie informuje czytelników o zawartości niniejszego wydawnictwa. Wstęp ten, podobnie jak spis treści, podany jest w trzech wersjach językowych: niemieckiej, rosyjskiej i angielskiej.

W części wstępnej znajduje się referat wprowadzający Karla-Heinza Günthera i Helmuta Königa *Friedrich Fröbels Leistung und seine Wirkung in unserer Zeit (Dzieło Fryderyka Fröbla i jego znaczenie w naszych czasach)*. W swym wprowadzeniu autorzy przedstawiają charakterystyczne cechy filozofii i wynikającej z niej myśli pedagogicznej F. Fröbla. Umieszczając dorobek Fröbla w tym nurcie postępowej, mieszczańsko-demokratycznej myśli niemieckiej, która narodziła się w okresie walki z Napoleonem, podkreślają jego nowatorski charakter i silny związek z problemami politycznymi i społecznymi epoki. Istotę myśli Fröbla ujmują jako rozpatrywanie zależności między naturą a społeczeństwem, a przede wszystkim jako próbę odpowiedzi na pytanie — czym jest i czym powinien być rozwój człowieka, człowieka uwolnionego od sche-